ISSN 2181-1709 (P)
ISSN 2181-1717 (E)

2025/№ 8

TA’LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-МЕТОДИК ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND METHODICAL JOURNAL

TA’LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№ 8/2025
AVGUST

Muassis:
Buxoro davlat universiteti
Fan va ta’lim MChJ

Bosh muharrir: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori

Mas’ul kotib: Akramova Gulbahor Renatovna

Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich

Tahririyat manzili:
Buxoro shahar,
Q.Murtazoyev ko‘chasi, 16-uy

E-mail:
eirjurnal2020@gmail.com

Jurnalning elektron sayti:
www.interscience.uz

Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil30 sentyabrdagi 306/6-son Qarori bilan **PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI** bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ruyxatiga kiritilgan

Bosishga ruxsat etildi:
04.09.2025 y.
Qog‘oz bichimi 60x84 1/8.
b/t.12,5.
Buyurtma raqami №0324
«FAN VA TA’LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar https://interscience.uz/ saytida joylashtirildi

Jurnal 28.07.2021 yilda 9305 raqami bilan O‘zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro‘yxatidan o‘tgan

Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida chop etiladi

«Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

07.00.00 – TARIX FANLARI	
Bobojonova F. X. Buxoroda maktab ta’limining rivojlanishi (XIX asr oxiri — XX asrning 90-yillari)	8
Ibrohimov N. I. XIX asrning oxiri – XX asr boshlarida Buxoro-Hindiston savdosining rivojlanish xususiyatlari	12
Jiemuratova G. P. Xalq madaniyati an’analariga akseologik munosabatni shakllantirish mexanizmlari	17
Jumaeva N. A. Quyi Zarafshon vohasi dehqonchilikmadaniyatitarixidan (XIX asr oxiri-XX asr boshlari)	21
Umirzakova M. R. Turkiston ASSR soliq tizimida javobgarlik masalalari	27
Utayeva F. X. Samarqand to’qimachilik sanoati tarixi	31
Холикулова Ҳ. Ю. Ижро ҳокимиятида фаолият юритувчи хотин-қизлар:ривожланиш ва раҳбарликдаги ўрни	35
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
Akramova S. R. Nutqiy aktlar: nazariya, evolyutsiya va zamonaviy tilshunoslikda o‘rni	39
Alijonova D. F. O‘zbek tilida hayvonlarga xos tovush fe’llari	42
Diana K. R. Темы и художественные приемы в литературных произведениях	47
Karimova F. M. Matn lingvistikasidan diskurs lingvistikasiga o’tishning kognitiv-pragmatik xususiyatlari	54
Курбанова Г. Ю. Генезис и современное развитие глаголов физиологического состояния в узбекском языке	58
Matyakubov Z. M. Nutq etiketi birliklarining muloqotdagi va lingvomadaniy vazifalari	61
Mukaddas I. Ijtimoiy-siyosiy o‘zlashmalar til evolyutsiyasidagi muhim omil sifatida	66
Mullaboyeva Sh. B. O‘zbek tilida o‘xshatishlar asosida estetik bahoning ifodalanishi	70
Murodova G. A. Mashrab Ahmad Yassaviy izdoshi sifatida	75
Najmiddinova D. O. Huvaydoning “Beadad mandin” deb ataluvchi g‘azalida fors-tojik so‘zlarning qo’llanilishi	80
Nuritdinova D. F. Xalq og‘zaki ijodi namunalarining o‘quvchilar nutqini oshirishdagi ahamiyati	82
O‘rinova M. N. O‘zbek bolalar folkloridao‘yinlartadqiqi	85
Qarshiyeva Sh.B. Tarjimada uslubiy konvergensiya va divergensiya hodisalari	89
Qodirjonova (Anvarova) Z. A. Tarixiy asarlar matnida illokutiv aktning namoyon bo‘lishi	93

MASHRAB AHMAD YASSAVIY IZDOSHI SIFATIDA

Murodova Gulchehra Azamat qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ahmad Yassaviy hikmatlari bilan Mashrab she’riyati o‘rtasidagi ma’naviy-ruhiy bog‘liqlik ilmiy tahlilga tortilgan. Yassaviy hikmatlarida ilgari surilgan ilohiy ishq, tavba, nafsni tiyish, malomatiylik g‘oyalari Mashrab asarlarida ham o‘ziga xos badiiy talqin topgani ko‘rsatiladi. Shuningdek, Mashrabning xalqona ruh, sodda va samimiy ifoda uslubi bilan Yassaviy maktabidan ijodiy ilhom olganligi, uning ijodida Yassaviy tasavvufiy an’analarining davom etgani asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tasavvuf, hikmat, ilohiy ishq, malomatiylik, nafsni yengish, tavba, ma’naviy barkamollik, diniy-irfoniy tarbiya, tasavvufiy mazmun

Аннотация: В статье научно анализируется духовная связь мудрости Ахмада Яссави с поэзией Машраба. Показано, что идеи божественной любви, покаяния, самообладания и порицания, заложенные в мудрости Яссави, нашли своё художественное преломление в произведениях Машраба. Также утверждается, что Машраб, с его народным духом, простым и искренним стилем выражения, черпал творческое вдохновение в школе Яссави, а мистические традиции Яссави продолжились в его творчестве.

Ключевые слова: суфизм, мудрость, божественная любовь, порицание, преодоление эго, покаяние, духовное совершенство, религиозно-мистическое образование, мистическое содержание

Abstract: This article scientifically analyzes the spiritual connection between the wisdom of Ahmad Yassavi and the poetry of Mashrab. It is shown that the ideas of divine love, repentance, self-control, and blame put forward in Yassavi’s wisdom also found their own artistic interpretation in Mashrab’s works. It is also argued that Mashrab, with his folk spirit, simple and sincere style of expression, drew creative inspiration from the Yassavi school, and that Yassavi’s mystical traditions continued in his work.

Keywords: Sufism, wisdom, divine love, blame, overcoming the ego, repentance, spiritual perfection, religious-mystical education, mystical content

KIRISH. Ahmad Yassaviy turkiy tasavvuf adabiyotining buyuk vakillaridan biri bo‘lib,uning ijodiy faoliyatidan ilhomlanish Yassaviy maktabi shoirlaridan hisoblangan Boborahim Mashrab she’riyatida ham uchraydi. Abdurauf Fitrat tomonidan Yassaviy she’riyatiga shunday ta’rif beriladi: “O‘rta Osiyoning shayxlari, eshonlari Yassaviyni o‘zlariga pir, ustoz deb taniydilar. Ahmad Yassaviydan keyin uning uslubida she’r yozmoq turk shayxlari orasida “mo‘da” shakliga kirgan.” [1; 21-b.]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Mashrab she’rlarining asosini Ollohga bo‘lgan ilohiy ishqtashkil qiladi. Mashrab she’rlarini o‘qigan insonda shoir ko‘nglida kechayotgan muhabbat hamda bandaning Ollohga bo‘lgan haqiqiy ishqi qanday bo‘lishi kerakligi namoyon bo‘ladi. Ijodkor she’rlarida nafsni yengish orqali ruhni poklab, o‘tkinchi dunyo noz-ne’matlaridan ustun bo‘lishga intilish ruhi ustuvor ekanligini ko‘rish mumkin. Yassaviyshunos olim Ibrohim Haqqulov Ahmad Yassaviy “Hikmatlar” ining 1991-yilgi nashri so‘zboshisida “Ahmad Yassaviy turkiy tasavvuf she’riyatining atoqli vakili. U “Devoni hikmat” asari bilan jahonning bir necha mamlakatlarida ma’lum va mashhur bo‘lgan. Boborahim Mashrab g‘azallaridan birida “Ruhi jonim arshg‘a yetdi men o‘zim osmoniman”, degan edi. Shu ma’noda Yassaviy Mashrabga o‘xshash shoirlarning rahnamolaridan, yuksak Ruh donishmandi, uning ruhiy olami murakkab va ziddiyatli bo‘lib, bular ijodiyotida butun teranligi bilan aks etgandir”. [2; 5-b.]

Barcha tariqatlarda bo‘lgani kabi yassaviylikda ham malomatiylik alohida ahamiyatga ega. Turk tasavvufshunosi Gulpinorli ham: “Malomatiylar atalmish jamoa tasavvuf ichidan tasavvufchilarga qarshi chiqqan bir zumradir. Tangri visoliga yetishmoq uchun ular zikrga emas, balki fikrga ahamiyat berishgan.

Ahli malomatga ko‘ra, Alloh dargohiga faqat ishq va jazba orqali borish mumkindir, zikr esa insonni xayollarga cho‘mdirib, dallidevona aylashi ham ehtimoldan yiroq emas ”, – degan edi.

Qolaversa, Ibrohim Haqqulov: “Turk olimi Ahmad Yashar O‘choq Yassaviyning ilk ustozi Arslon bobning malomatiy bo‘lganligini yozadi. Agar bu fikr haqiqat bo‘lsa, Yassaviy yoshligidayoq malomatiylik sirlaridan xabar topgani va malomatiylikka qiziqish paydo qilganligiga shubha qolmaydi”, – deya ta’kidlagan. [4; 25-b.]

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Quyida Ahmad Yassaviy hamda Mashrabning malomatlik ruhida yaratilgan, bir-biriga g’oyaviy yaqin bo’lgan she’rlarini tahlilga tortamiz:

Ahmad Yassaviyning “Man yig‘lamay kim yig‘lasun” radifli hikmatida shoirningtasavvufiy-falsafiy qarashlari,qilgan gunohlari uchunpushaymonlik hissi, tavba qilish, nafs bilan kurashish va ilohiy rahmatga umid kabi mavzularni o‘zida mujassam etgan:

To‘ldi umr paymonasi, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Shayton ko‘ngul hamxonasi, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Qilmas nasihat hech kishi, isyon bila bo‘ldi ishim,
Mundog‘ kechib yozu qishim, man yig‘lamay kim yig‘lasun?![5;370-b.]

Yuqoridagi misralarda shoir umri nihoyasiga yetgani, hayotning behuda o‘tganiga afsuslanadi, shayton ko‘ngilhamxonasi bo‘lganini ta’kidlaydi. Bu kabi malomatiylik xarakteridagi baytlar insonlarni hushyorlikka chorlash, har bir daqiqani zoye o‘tkazmaslikka undaydi. Bu kabi malomatiy qarashlar Boborahim Mashrab ijodida ham salmoqli o‘rin egallaydi. Jumladan, uning Ahmad Yassaviyga payravlik qilib yozgan g‘azalida aynan Yassaviy radifini saqlab qolganligini ko‘rish mumkin. Mashrabning ushbu mazmundagi g‘azali quyidagicha boshlanadi:

Hojatim bor noravo, man yig‘lamay kim yig‘lasun?
Dilda dardim bedavo, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Menda shunday bir ehtiyojim borki, buni amalga oshirishning iloji yo‘q.Ko‘nglimdagi dardga hech qanday davo yo‘q. Bu dard bilan azob cheksam, men yig‘lamay kim yig‘lashi mumkin. Tajohuli orif san’ati asosida yaratilgan ushbu g‘azal shoirning asl maqsadi va badiiy mahoratini namoyon etadi. Aytish lozimki, shoir mana shu dard tufayli Xoliqim dargohig‘a faryod etaman, deya ilohiy ishq iztiroblariga urg‘u beradi. Ya’ni agar SHOH mening nolamni eshitmasa, men yig‘lamay kim yig‘lasin deya, uning yolg‘iz najoti Allohning inoyatida ekanligini bayon qiladi:

Bul sababdin dod etarman Xoliqim dargohig‘a,
Yetmasa dodimg‘a Shoh, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Mashrab baytlarida ilohiy ishq mohiyati, hayot negizi Ishq bilan bog’liq ekanligiga alohida e’tibor berish, Yaratganni butun olamlarning SHOHI sifatida e’tirof etish birinchi planga ko’tarilgan. Yassaviy hikmatida esa asosan, o’zini malomat qilish, kamchiliklarni e’tirof etish, oxirat iztiroblariga urg‘u berilgan:

Qottig‘ gunoh bo‘ldi ishim, jahannamda bo‘ldi yerim,
Oxir g‘azab qilsa Karim, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Qur’on xatin ko‘rmas ko‘zum, oyat-hadis ermas so‘zum,
Qulman desam yalg‘on o‘zum, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;370-b.]

Shoirning ushbu misralari chinakam malomatiyga xos bo‘lgan e’tirofdir. Bunda shoir o‘zini haqiqiy gunohkor deb biladi, hatto, jahannamni o‘ziga loyiq ko‘radi. Bu tasvirlar orqali ilohiy adolat oldidagi javobgarlik hissi ifoda etilgan. Tasavvuf ahli nazdida inson qalbi Qur’on bilan tozalanadi. Bu misrada muallif ko‘zlari Qur’onni ko‘rmayotganligi, tili oyat-u hadisdan so‘zlamayotganligini, umuman olganda, bu ilohiy manbalardan uzoqligini tan oladi. Ayni ifodaning keng e’tirof etilishi, birinchidan, hikmat janri talabi bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchidan, so‘fiy-shoir ta’limotining malomatiylik bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Mashrab esa bu dard tufayli shoir yo‘l ko‘rsatuvchisiz, kimsasiz (piru, murshidsiz) g‘amning zulmatida qolganligiga ishora qiladi:

Zulmati motamda qoldim bul xatarlik yo‘l aro,
Bekas-u, berahnamo, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Shoir ushbu misralarda La’in (shayton) vasvasa solganligi, ushbu vasvasa tufayli Ofoq Xoja mahbubidan ajralish qo‘rquvi ko‘zga tashlanadi, agar uni shaytondan ajratmasam men yig‘lamay kim yig‘lasin, deydi:

Vasvas aylabdur la’in Ofoq Xojam mahbubini,
Qilmasam andin judo, man yig‘lamay kim yig‘lasun?
Toshkand borib man Azozil birla qilg‘um man masof,
Bermasa yore Xudo, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Men Toshkand borib Azozil (shayton) bilan nafs sari yuzlansam, Alloh menga yaqinlik bermasa man yig‘lamay kim yig‘lasin. Mashrab she’rlaridagi asosiy jihatlardan biri ilohiy ishqni baralla kuylash bo‘lsa, ikkinchi jihati malomatiylik asosida o‘zni malomat qilish, nafs iskanjasidan qutilish yo‘lidagi kuchli urinishlarning badiiy in’ikosidir. Aytish lozimki, malomatiylikning yuksak darajasi Yassaviy ijodida talqin qilingan. Zero, turkiy tasavvuf she’riyatiga ham ayni xarakterning kirib kelishi Ahmad Yassaviy nomi bilan bog‘liq:

Na mundadur ro‘za-namoz, na xayru ehsonu niyoz,
Yo‘q haqiqat, mehnat, riyoz, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Nafsim mani o‘tqa solur, har lahza tandin jon olur,
Dardim davo tobmay qolur, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;370-371-b.]

Shoir yuqoridagi misralarda islom ahkomlarini bajarmayotganligi, riyozat yo‘lidan yurmayotganligidan noliydi. Nafs — tasavvufda kishining asosiy dushmani sifatida qaraladi. Nafsni olovga tenglashtirish orqali shoir o‘z nafsini yengolmaganidan aziyat chekadi. Nafsni tiyish va o‘zini ayblash — «malomat yo‘li»da yurish demakdir. Ana shu nuqtayi nazardan aytish mumkinki, turkiy, jumladan, o‘zbek mumtoz adabiyotida Yassaviydan so‘ng malomatiylik g‘oyalari keng kuylandi.

Mashrabning quyidagi misralarda Allohga qilgan iltijosi, munojoti ifodalangan. “Rahbarim amr ettilar” jumlasi orqali ma’naviy ustozga ishora qiladi. Ushbu “ruhiy yo‘l” bo‘lib, u yolg‘izlik emas, balki pirga ergashib, Allohga yetishish yo‘lidir. Buni tasavvufda muridning murshidga bo‘lgan ishonchi sifatida ko‘rish mumkin. Shoir malomatiylik xarakteridan kelib chiqib, duoyi xayrning ijobati ham Haq izmida ekanligini e’tirof etadi:

Man duoyi xayr qildim, rahbarim amr ettilar,
Qilmasa haq mustajob, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Man yig‘lamay kim yig‘lasun tarzidagi tajohuli orif asosidagi radif har ikkala shoir ijodida o’ziga xos ta’sirchanlikni, badiiy quvvat doirasining kengligini ta’minlashga xizmat qilgan:

Shayton g‘anim erur mango, nechuk aylay, yo Rabbano,
Yo rab, sig‘inurman Sango, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Yigitlik quvvati ketti, qariliq navbati yeti,
Yaqin ajal xabar etti, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;371-b.]

Yassaviy yuqoridagi misralarda inson umrining o‘tkinchiligi, yigitlik ko‘z yumib ochguncha o‘tib ketishi, ammo insonni yoshligu, qarilikda ham ibodat mukammalligi muhimligimasalasiga urg‘u bergan. Shayton — insonni yo‘ldan uruvchi dushman. Shoir ilohiy o‘tinch bilan yaratuvchiga yuzlanadi: «Yo rab, sig‘inurman Sango». Bu eng yuksak e’tiqod va ibodatning namunasi hisoblanadi. Shoir bir asosiy masalaga e’tiborni qaratadi: Yigitlik kuch - quvvati ketib, keksalik davri kelganligi. Ayni ifoda insonlarni hushyorlikka da’vat etadi. Umrni behuda sarflamaslikka undaydi:

Tutqoy o‘lum jomi sharob, xonumonni qilg‘ay xarob,
Yo hasrato, alal-abad man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Agar yuz yil muhlat berur, ajal oxir qorshu kelur,
Jong‘a qaro kunlar solur, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;371-b.]

O‘lim jomda sharob tutadi, ushbu sharobni ichsang u halokat keltiradi, bu qayg‘u abadiydir. Hatto, o‘lim yuz yil muhlat bersa ham ajal senga qarshi kelsa u hayotni qorong‘u qiladi. Ya’ni inson umri foniy, yuz yildan keyin bo‘lsa ham baribir barcha yaratiqlar o‘lim sharobini totuvchi tarzida yaratilganligi shoir uchun muhim masala hisoblanadi. Shoirning ushbu fikrlarining manbasi, tabiiyki, Qur’oni Karimdir: “Har bir jon o’lim (achchig’i)ni totuvchidir”. [7; 48-b]Bu kabi hayotiy va tarbiyaviy mulohazalar navbatdagi

bandda ham davom ettiriladi:

Dunyo ishi(dur) bir sori, nafsim erur (dushman) bori,
Uqbo erur hasrat yeri, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;371-b.]

Dunyo lazzatlaridan yuz o‘girish — bu she’rda dunyo ishi «bir sori» deb baholanadi. Oxiratga tayyorgarlik — har baytda o‘lim, azob, najot haqida mulohazalar yuritiladi. Shoir juda ko‘p gunoh hamda yomonliklar qilgani uchun HAQIQATdan mahrum bo‘lganligini, ammo HAQ (Alloh) rahmdil ekanligiga ishora qilib, Qul Xoja Ahmad, g‘am yema har damda uning (Alloh) rahmati senga davo bo‘lishi mumkin deya, o‘ziga tasalli beradi.

Quyidagi baytda kishining umri davomida qilgan ibodatlari, ezgu amallari, saxovatlari behuda ketishi, Xudoning huzuriga bu dunyoda qilgan amallari samarasiz holda ketganligiga ishora qiladi.

Yetmish yillik toat-u xayr-u saxovatlar bilan,
Ketsa mundin ro‘siyo, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Oxirgi baytda shoir o‘zini umid bilan yo‘lga chiqqanligi ammo, bu dunyodan umidsiz ketayotganligini yozadi. Agar muammolarni hal qiluvchi najotkor bo‘lmasa, men yig‘lamay kim yig‘lasin.

Gar umed birlan kelib, ketsa bu Mashrab noumed,
Bo‘lmasa mushkulkusho, man yig‘lamay kim yig‘lasun? [6;174-b.]

Ahmad Yassaviy hikmati esa quyidagicha yakunlanadi:

Qildim base, fisqu fujur, qoldim netay mahrumu dur,
Ko‘nglumda yo‘qtur zarra nur, man yig‘lamay kim yig‘lasun?!
Haqdur karim ham ul Akram, Qul Xoja Ahmad, yema g‘am,
Darmondalikdur dam-badam, man yig‘lamay kim yig‘lasun?! [5;371-b.]

Shoirning yuqoridagi misralarida inson umrining o‘tkinchiligi va ajalga yaqinlashuvi insonni qilgan gunohlari uchun tavba qilishga undaydi. Hikmatning har bir bayti oxirida takrorlanuvchi «Man yig‘lamay kim yig‘lasun?!» jumlasi she’rning ruhiy kuchini oshiradi hamda umumiy ma’noni mustahkamlaydi. Qur’on–shayton, nur–zulmat, rahmat–g‘azab kabi tazodlar badiiy mulohazalarni kuchaytirgan. Ushbu hikmatda Yassaviylik tariqati asoslari yaqqol ko‘zga tashlanadi. Ushbu she’r tasavvufiy ruhda yozilgan bo‘lib, unda nafsidan koyish, qilgan gunohlari uchun tavba qilish, o‘limning haqligiga ishonish, Allohning rahmatidan umidvor bo‘lish kabi inson ruhiyati bilan bog‘liq ifodalarni o’z ichiga oladi.

Har ikkala she’rda ham asosiy mavzu Allohga yetishish yo‘lidagi nafs bilan kurash, ma’naviy barkamollikka erishish hamda oxiratdan najot izlashdir. Misralarda har bir bayt tajohuli orif “Man yig‘lamay kim yig‘lasin?” tarzida yakunlanadi. Ushbu savolni birgina so‘zda emas, iztirobning chuqur ifodasida ko‘rish mumkin. Har bir misra darddan boshlanadi, Allohga yuzlanadi hamda najot izlash bilan yakunlanadi. Boborahim Mashrabning Yassaviy she’riyatidan ta’sirlanish jihatlarini nafaqat mazmun, balki she’r radifining aynan takrorida ham ko‘rishimiz mumkin.

Yassaviy hikmatlarida umr davomidagi gunohlari uchun “tavba” qilish mavzusi yetakchilik qiladi. Ulamolar fikricha: “Tavba” – Allohga qaytish demakdir. Quroni Karimning “Nur” surasinng 31-oyatida ham “Barchangiz Allohga tavba qilingiz, ey, mo‘minlar! Shoyad, (shunda) najot topsangiz” deyilgan. Shunday ekan, har bir kishi Allohga yetishishidan oldin tavba qilmog‘i lozim. Badiiy adabiyotda “Ibodat adabiyoti”ga diniy mazmundagi asosan ibodat, zikr, duo, tavba kabi amallarni badiiy tasvirlash orqali targ‘ib etuvchi asarlar majmuyi sifatida qaraladi. Ushbu adabiyotning o‘ziga xos xususiyati Allohga hamd-u sano aytish, tavba qilishdan iborat. Quyida har ikkala shoirning ayni xarakterda bitilgan baytlarini tahlilga tortamiz:

Yo Ilohi, hamding birla hikmat aytib,
Zoti ulug‘ Xojam, sig‘nib keldim Sanga.
Tavba qilib, gunohimdan qo‘rqub, qaytib,
Zoti ulug‘ Xojam, sig‘nib keldim Sanga. [5; 26-b.]

Ushbu hikmat Allohga munojot bilan boshlanib, uning oldiga o‘z gunohidan qo‘rqib, uni tan olib, Allohga yetishish niyatida kelganligini ifodalaydi.Ushbu she’rda shoir Allohga “qudrat, rahm egasi”-“Xoja” deya iltijo qiladi. Inson qanchalik gunoh qilgan bo‘lsa ham, chin dildan tavba qilsa, Alloh uni kechiradi. She’rda qo‘llanilgannido, takror, tashbeh san’atlari uning ta’sir darajasini yanada kuchaytirish

uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.

Mashrab ijodida uchraydigan quyidagi misralar Yassaviy she’rlariga hamohang tarzda yozilganini ko‘rishimiz mumkin.

Yo Ilohil-olamiyn zikri sano Sandin madad,
Tavba qildim man bukun fag‘firlano Sandin madad
Tavba qildim man bukun qilg‘an gunohim ko‘p erur,
Afu qilg‘il Xoliqi arz-u samo Sandin madad. [6;39-b.]

Mashrabning yuqoridagi hikmatga hamohang tarzda yozgan ushbu bayti ham Allohga nido bilan boshlanadi. Ey butun olamlar Xudosi, seni madh etib sendan madad istayman.Men tavba qildim, meni mag‘firat et. Bugun men tavba qildim, qilgan gunohlarim ko‘pdir. Ey, yer va osmon yaratuvchisi deya Allohning buyukligiga ishora qiladi.

Sunnat ermish, kofir bo‘lsa berma ozor,
Ko‘ngli qattiq dilozordin Xudo bezor,
Olloh haqqi, andog‘ qulg‘a sijjin tayyor,
Donolardin eshtib so‘zni aydim mano. [5;15-b.]

Payg‘ambarimiz amallarida ham kofir bo‘lsa ham unga ozor bermaslik sunnat ekanligigi, kishilarning ko‘nglini og‘rituvchi insondan Alloh ham nafratlanishini, Alloh nomi bilan aytamanki, bunday bandaga Sijjin- do‘zaxdagi bir makon tayyorlangani, bu fikrni u donolardan eshitib aytayotganligiga ishora qiladi. Ushbu baytda diniy-irfoniy tarbiya haqida gap boradi:

Gar qo‘lungdin kelsa, hargiz mo‘rchani og‘ritmag‘il,
Ham Xudo bandam demas, har kimki dilozordur. [6;215-b.]

Agar qo‘lingdan kelsa, hattoki, chumoliga ham ozor berma, kimki odamlarning ko‘nglini og‘ritadigan dilozor bo‘lsa Xudo unga bandasi sifatida qaramaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Boborahim Mashrab ijodidagi mavzu va g‘oya, janr va shakl hamda ruhiy-tarbiyaviy ta’sir natijasida yaratilgan ibodat adabiyotining namunalarini Ahmad Yassaviy boshlab bergan tasavvuf maktabining davomi deyish mumkin. Bu yaqinlik avvalo, har ikkala ijodkor she’rlaridagi tasavvufiy g‘oyalarning ustunligida bo‘lsa, ikkinchidan, Yassaviy hikmatlaridagi xalqchillik hamdashe’r shaklidagi soddalikda ko‘rish mumkin. Qolaversa, Yassaviy ijodidagi tasavvufiy mazmun, ko‘ngilni poklash, ilohiy ishq mavzusi Mashrab she’riyatida ham ko‘zga tashlanadi. Ahmad Yassaviy tasavvufda xalqona tilda turkiy she’riyat orqali hikmat yaratgan, Mashrab ham XVII asrda ijod qilishiga qaramay, shu an’anani davom ettirib, tasavvufiy g‘oyalarni, ilohiy ishq tarannumini baralla ifoda etgan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdurahmon Sa’diy. Yassaviy kim edi. Nashrga tayyorlovchi: B.Do‘stqorayev.Toshkent. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1994.
2. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. Nashrga tayyorlovchi: Ibrohim. Haqqulov.Toshkent. G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti.1991.
3. Гулпинорли А. Тасаввуф. Истанбул: 2004.
4. Haqqul I. Ahmad Yassaviy. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2001.
5. Ahmad Yassaviy. Umring yeldek o‘taro. “Muharrir” nashriyoti. 2020.
6.Turkiy adabiyot durdonalari. 8-jild. (Mashrab. So‘fi Olloyor) “O‘zbekiston nashriyoti”. 2020.
7. Quroni Karim ma’nolari tarjimasi. Oli imron surasi, 189-oyat. Tarjimon va izohlar muallifi: Abdulaziz Mansur. Toshkent, www.ziyouz.com kutubxonasi

